

Dira Ntwa

Wars of the Phalaborwa people

Ntwa e thomega gare ga dihlopa tše pedi tša batho.

Gomme e thomega bakeng sa mafulô, meetse, naga, go lefeletša le polaô ya batho. Gomme gape e kaba ka baka la go thopelana ga diruiwa goba nyatšano ya batho. Ke tshwanole gore masogana a ye ntweng go tlotša madi marumo. Bahlabani ga ba age dintlo tša bohlabani ka ntle le metse ya bona ya go dula le basadi le bana. Go begwa batho ba go hlapetša ge go hlabilwe mokgoši wa tsibišo ya dira mo nageng. Ke molaô gore monna yo mong le yo mong ge a sepela mo nageng a sepele le lerumo. Gomme ge monna a sepela a sena lerumo o tla bitšwa goba mosadi ke banna goba masogana a mangwe.

Monna o tsena ntweng ge go tsebjwa gona ke motho yo a lorago meloro yasenna goba a lekanego ke go nyala. Ge go tsogile ntwang makgatheng a hlopa tše pedi tša batho ke gona go tla tsoga yo mong le yo mong go tsena ntweng ka ntle le bakgalabje. Gomme batho ga ba gapeletšwe ke motho ba fo tsena tweng ka go ithapa. Dingaka di tsena ntweng ka dihlang fela. Bana ba dikgoši ba tsenantweng ka ntle le yo a tlogo go tšea setulô. Monna yo mong le yo mong o ba le marumô a gagwe. Tšohle tša ntwang monna yo mong le yo mong o a itotela. Dihlamo tša ntwang ke marumo, mesêbê dilêpê le mapara ge e le ntwang ye nyenyane. Mesêpê ke betša se tshepegago mo ntweng go fitiša lerumo le selêpê sa thsaka goba magagane. Gape mesêbê e na le mehuta ye mene ya mesêbê. Mohuta wa pele ke phakane, mme wona ona le ntlha ya sephaphathi. Gomme mohuta wa bobedi ke phakane ya go ba le dikôbê. Ke gore dikgoši tša gore ge o hlabile o se hlomoge. Mohuta wa borara ke wa mokôbô gomme wona ke tšhipi ya pholletša fela. Mohuta wa bone ke tšhipi yeo e nago le dikôbê gore ge o hlabile wa se hlomoge.

4 Lerumo ke mohuta o tee wa sebetša. Selšpê sa tshaka ke seo se bego se tsepilwe kudu ge motho atsene gare ga madir. Mo mesêbêng go šumišwa hlare se bitšwago bothôlo. Bothôlo ke hlare se bitšwago mpholô. Ke gore ge motho a hlabile motho yo mong ka mosêbê wa bothôlô ga tšii lebaka le le telele a sešo go hwa. Banna bohle ba ya ntweng ba swere dihlabani tša mehuta. Ba aroganywa ka dihlopha ka baka la mephathô ya bona. Mohlabani yo mong le yo mong o apara seaparo sa gagwe. Gomme yo mong le yo mong o tla e hlama kamo a kgonago ka gona. Balaodi ba dira ba bewa ke kgoši le bakgomana ba gagwe.

5 Gomme peakanyo ya bahlabani e fo ba go hlakanya batho ka mehuta ya mephato ge e se mo mephato e tletšeng kudu gona go ka išwa ka mephathô.

Balaodi ba tsebja ka seaparo sa letlalo la nkwe goba tau. Molaodi wa dira e fo ba o tee. Batho kamoka ba ikokobetša ruri ruri go molaodi wa bona. Ge motho a sa ikokobetše ka tlase ga molaodi wa dira a ka bewa go kgoši goba motho yo a ratago go fetšiša setšhaba ka go sekwe melao ya molaodi. Maphsêga ga fiwe tsholo ge e se go nyatšwa fela ke batho. Bagale ba putswa ka go hlabišwa dikgomo ke kgoši.

6 Thuto ya mohlabani ke go ya bohlabaning. Banna ga ba t tlwaetšwe go sepela kgole le go kitima. Gape ba ka tlwetšwa go lwa ka melamo le mapara. Gomme ba tlaetšwa go betša mesêšê. Basadi le bana ba išwa dibong mehleng ya marumo. Dijo le tše dingwe di išwa dibong moo manaba a ka sekeng a tsena. Gomme meetse e a gêlêlwa ka madiga. Gomme metse e a gagolêlwa. Gomme dikgôrô di thibjwa ka dipheku. Manaba ga a tsibišwe ge ntw e tla thôma. Gomme ga go romiwe batseta. Go boledišwana ka kgogeletšô ka ntle le go bea marumo fase.

7 Go romiwa dihlopi ge go tla thômega ntw e. Gomme ga go dirwe tsibišanô ge ntw e thôma. Gomme tsibišô ke go thôma ga ntw e fela. Gomme tsibišô e ka ba gona ya kgwathetšô. Manaka a tsebana ka dihlamô goba diaparô. Mokgoši wa hlabano ke direto tša dira. Dirage di tšole di swanetše go itshwana

Banna ba swanetše go sepela ka dihlopa tša bona. Gomme ba robala felo go tee. Monna ge a le direng ga dumelolwe go robala felo gotee le mosadi. Gape le banna kamoka bao ba seng direng ga ba dumelolwa go tsena dintlong di tee le basadi.

8 Gomme gothwe ke go galefiša marumō. Gomme bahlabani ba ya direng ba swere mefago le tša go apara ge dira di ya kgole. Mokgwa wa go hlasela wo o rategago ke wa hlaselō ya bošego. Gomme go lalelwa ga manaba ke mo go rategago kudu gore manaba a bolawe a sa tsebe selo. Manaba a beakanywa ka manaka gore hlaselo e tlabe manaba. Gomme ga e le hlselelo ya molaleng gona go tlaiwa ka dihlopha. Mogong di ka hlaramologa ka go dira naka tše pedi. Gomme ka morago gošala banna bagolo go gapa masogana gore ba se tšhabele morago.

9 Banna ba a bapetšwa gore yo mong le yo mong a bone hlabanō. Hlabano e thoma ke banna kamoka ka go gahlana le manaba. Molaodi wa dira o eta pele ge dira di hlabana. Gape ke ena wa bathomi ba hlabano ka ge molaodi e le ena motho yo maatla. Gomme ditaelo di laetšwa ka mokgoši wa molaodi go sehlopha sa gagwe. Ge go lwewa go hlabiwa mokgoši wa ntwaga go ditheto ke banna bagolo ka morago ga mmogo le molaodi wa ntwaga. Gomme ga e le bao ba hlabilwego ba bušetšwa na nthago. Ga e le ba bolailwego ba a tlogelwa ge e se balaodi fela. ~~Ena~~ Gomme ditoto tša manaba ga di tšewe ke motho.

10 Gomme manaba a a go betšego a a rathaganywa gore a hwele a ruri. Gomme ga e le a hwilego a tlogelwa e le ditoto fela. Gomme a tla kgaolwa dihlogo goba pontšhō ya phenyo. Go kgaola hlogo ke modiro wa selēpē sa magagane mo ntweng, Gomme dihlare di hwetšwa go molaodi wa dira. Ke gona ge molaodi a bolailwe go swanetšego go tšewa setoto sa gagwe. Ka setoto sa gagwe go tsongwa dihlare tša ntwaga goba mpholo wa dira ke kgoši le mangaka. Gomme ka dihlare tša molaodi yo bjalo manaba a ka seke a hlwa a fenywa ke manaba ka ge a tšeešwe maatla.

- 11 Mohlabani yo mong le yo mong o swanetše go iletšwa go tsena ntlong le mosadi wa gagwe nako ye telêlê a dutši a hlapa nako kamoka pele ga gotsena hlabanong. Ge basadi ba šetše gae ba tla taelwa go tlogela go dira dintwa. Gape ba tla dula ba tšhela meetse ka megopong ya banna ba bona gore dipelo tša bona di lonyetše gomme di seke tša dula di fiša. Gomme mathabo kamoka a tla tlogelwa ke basadi le bana ba bahlabani. Dira kamoka di a fokwa pele di sešo go ya ntweng ke ngaka ya marumo. Dira di tla kgobja felo go tee kamoka ke kgoši.
- 12 Gomme ke gona di tla kgobaka fao mošate le dihlabani kamoka. Gomme ngaka e tla laela gore dihlabani kamoka di itšwe go ena. Ke gona ngaka ya dira e foke dihlabani le bahlabani. Ge ngaka e dira bjalo e tla laela bahlabani gore ba hwe. Ke gore ge a dira a seke a bonwa ke gona go hwa ga bahlabani ke go ponya mahlo a bona. Ge ngaka e alafa bahlabani e thoma ka molaodi wa dira. Ge e feditše e tla laela gore bahlabani ba tsoge. Ge ngaka e dira bjalo e ba e tšotše diaparo kamoka go šupa
- 13 gore e dira boloi. Ka go ya go hula nageng ye ngwe dira di tla laolwa. Ke mpholō wa dira. Ge mpholō o ka lla gona dira di swanetše go dula go tšwa dira. Mpholō ke sehlare se tšhelwago ka gare ga kgapana. Gomme gothwe go lla ga kgapana ye ke go tšwa meetse e tšwe kgapana e dutši e sena meetse. Ge kgapana e sa tšwe meetse gona dira di ka ya hlabanong. Mohlabani yo a bolailego lenaba o tla hlabišwa kgomo ke kgoši. Megobō ya marumō e gona. Ga e le dikoša tša ntwaga di gona ge e se yona megobō yeo e lego bjalo ka koša.
- 14 Gomme yona megobō yeo e šomišwa fela mohlang wa mekgoši ya ditau le mohlang go tiwa komana ge badimo ba gorogile (dihlagtšane). Ke gona ge o gobigwa mogobō o tla hwetša monna a kokota le lerumo goba selepe mme a ela motho ka sona. Gomme ge e le lepara o mo o tla ka lona ka ntle le poledišano goba thogakō le ena. Ge go gobigwa mogobo goba kodu ya marumo monna yo mong le yo mong o tla hwetša a šorōfetšē. Ke gona se

a se hwetšago ka ntle le lerumo o tla se iša mmeleng wa monna
yo mong a ka mo hwetšagô. Ke gona batho ba bolaana kudu kuddu ka
15 kôdu ya marumo. Mokgoši wa ntwá o tsebjwa ke setšhaba kamoka.
Ke gore ge go tla manaba gomme ga hlabjwa wona ke gona batho
kamoka ba tla tseba gore dira di kgaufsi. Ge monna a ka hlaba
mokgoši a re (Mamogolela-golela thabeng) Ke gona batho kamoka
ba tla tseba goba ke mokgoši wa dira. Ke tlwaelo go ikagela
dibo. Sealeng gona le sebo se segolo sa lewa se agilwego ka
mabje. Kgopolwe gona le sebo. Namakgale gona le sebo. Go ratega
dithabeng mo go befilego. Meetse a hwetšwa ka godimo ga thaba
16 ya Sealeng. Gomme mo gong a kgiwa bošego nokeng ya Salate.
Dijo di be di bolokelwa gona mehleng yadira fešla. Batho ba
be ba phela dibong mehleng ya manaba. Dikgomo di be di sa gapelwe
dibong. Gomme tšona di be di šireletšwa ke banna mo fase ga
dithaba. Dibo di be di hlaselwa bošego. Dibo di be di rakellwa
gore batho ba bolae ke tlala. Go rakêlêla sebo gobe go ka
tšea matšatši ge banna ba sa kwatliša maatla go leleka manaba.
Batho ba bangwe ba be ba swarwa ntweng ba sa phela. Ba be ba
išwa mošate goba bahlanka ba kgoši. Goba ge e le basadi ba
abelwe bakgomana ba kgoši.

17 Gomme ba bangwe ba be ba lokollwa ka dikgomo ke beng ba bona.
Se sebegó se fediša ntwá e be e le go fela ga hlopha se seng
ke se seng. Gomme le polao ya molaodi e fediša ntwá. Dikwano
tša gore go dirwe khutšo e ka ba ka go romela diloba ke hlopha
se sengwe seo se fenywago. Gomme go ka kgonega gore bao ba
fentšwego ba bušwe ke ba fenyi ge phenyo e dirilwe gae. Gomme
ga e le hlageni gona ga go kgonege go bušwa ke hlopha se seng.
Gomme diloba e ka ba dikgomo goba dikgarebe kamo hlopha se seng
se ka tsomago ka gona.

18 Gomme khutšo e dirwa ke dikgoši le bakgomana ba tšona.
Gomme dikgoši di roma batseta. Gomme motseta o tla rongwa le
seloba. Ke gona go tla gomišwa bahlabani go šupa gore ntwá e
fedile. Gomme ka morago batho ba thome go etelana. Gomme ka morago
a rapane mo menyanyeng ya ditšhaba. 2Gape le bahlabani ba tla
busetšwa metseng ya bona kamoka.

Dintwa tše kilego tša lwiwa.

19 Dintwa tše ngwadilwego ka mo fase ke tše dingwe tša tše ngwadilwego mo tabeng tša setšhaba tša temana ya pele (1). Gomme ke gona fa re tla boledišana fela ka ga mathomo le mafelo a tšona tše di kgethilwego.

Ntwa ya Magadimana e lego dira tše tšwago Magakala di lwa le kgoši Mošolwane thabeng ya Sealeng molato e le setšhaba sa ga Mokgômōle seo se tšhabetšego go Mošolwane ka go hlola koma ya bogwera. Gomme ntwā e fedišwa ka lehu la kgoši Mošalwane moo Meele morwa Mošolwane a ilego a leka go fediša ntwā ka diloba tša dikgomo mme ya pala.

20 Ge kgoši e bolailwe ke gona Magadimana a ntwā a boela gae. Ntwā ya Magadimana a rapilwe ke Lepato go lwa le Matšatši Mabedi morwa Makekele. Molato ke ge Lepato a lefetša ge Matšatši a ile a tliša tša gagwe dira. Gomme ntwā ya fedišwa ke polao ya molaodi wa dira wa Magadimana e lego Ntšhipane. Gomme Magadimana a rwala setoto sa gagwe go boela naso gae.

Ntwā ya ba Malepe le Lepato e tsošwa ke lehu lamonna yo a bitšwago Thōmo ge a bolailwe ke nare šokeng. Ge Thōmo a bolailwe šokeng ke nare a epelwa moleteng wa thakadu.

21 Monna mogolo Seapana a iša ditaba gae gore Thōmo ga bolokwa gomme o sefilwe dihlarē ke ba Phalaborwa. Ke gona ba ga Malepe ba rapa Marota go hula Phalaborwa ka go lla lehu la Thōmo. Gomme Marota a fetša batho le go thopa batho thabeng ya Phetole le Ngolwane. Ke gona madira a boela gae.

Ntwā ya Natšatši le Lepato ya komaneni ke ya go baka dikomana ge di opelwa ke moratho Lepato ge e swanetše goba tša Matšatši. Ke gonabatho ba bolawa kudu kudu bošego gola go robetšwe. Dikgobadu tše kgolo e bile Mamolobela Monyela le
22 Makhušane (1). Ge Makhušane a hweditšwe a tšwele maswafo gomme gole bothata go bušetšwa ka teng ga ripjwa le leng la nhla ya maswafo. Gomme ke gona a boela bodulong bja ona. Ke gona a fola mo e ilego a tsoga. Ka ntwaga wa (1925) bo tšofadng bja

gagwe mme a hwa. Ge madira a Matšatši a tsere komana hlanka ntwā ya fela. Gothwe komana ye e be e lla kudu. Kgobadu ye ngwe Mamolobela o be a hlabilwe ga sehlogo ka marumo gothwe ke kgoši Lepato ka go apara lethebo. Gomme diatla tša phulagana ka baka la go segwa ke marumo ge a a swara ka bogaleng.

23

Ntwa ye ngwe ye kgolo ke ya Matšatši le Lepato ya go bakā bogoši ge Lepato a šetše le batho ba bantši Kgopolwe le Sealeng. Gomme yona e fedišitšwe ke go fela ga batho Sealeng kgoši Lepato a ba a tšoga nageng ya Phalaborwa go ya Bokgaga. Gomme ka morago Matšatši a romela batho go bitša Lepato. Gomme seo a se dira ka go romela dilo e lego melo ya matsoko go Lepato ke gona a boela gae Kgopolwe.

Ka Mphantlane (le Nkwe)

J.P.M. Maletši

End. S.664